

A Szerkesztő-fejedelem nélkül

Hornyik Miklós (1944–2012) és kora

„...amelyben az megadatott neki”

(*Szeli István*)

ÚJVIDÉKBŐL NOVI SAD

Még a magyaréra alatt született Hornyik Miklós 1944. január 12-én Újvidéken. Bár már ekkor sokan tudták Pesten, Szegeden, Szabadkán és Újvidéken is, hogy a dolgaink rosszul állnak. Egyre rosszabbul. De arra, amit a szerb csetnik-partizánok a délvideki magyarság ellen elkövettek ez év őszén és '45 január havában, gondolni sem mert senki. A jugoszláv népfelszabadító hadsereg etnikai alapú terrorgyilkosság-sorozata a drávaszögi, bácskai, bánáti (bánsági) magyarok ellen, egyszerre volt Auschwitz és Katyń.

Az előbbi abban az értelemben, hogy teljes magyar családokat és teljes magyar falvakat etnikai alapon irtottak ki bestiális kegyetlenséggel, az utóbbi pedig abban, hogy párhuzamosan osztályalapon ölték és elüldözték a délvideki magyar értelmiséget a tanároktól a papokig és a mérnököktől az orvosokig. Ezért az 1945/46-os tanévet mindössze három magyar tanárral, köztük Miklós matematika szakos édesapjával, a polgári műveltségű és szemléletű Hornyik János tanár úrral kezdték a magyar iskolák, immáron vörös csillagos, jugoszláv zászló alatt. Ennek ellenére Hornyik Jánosból soha nem lett elvtárs. Nem is lehetett, mert Márai Sándor róla mintázta a polgárt, életvitelével, könyvtárával, tartásával és családjával együtt.

TITÓGRAD, A DUNA-PARTON

„Hála” a (mai napig) kollektív amnéziában szenvedő Budapestnek és politikusainak, akik még Szophoklészig sem jutottak el és az 1947-es párizsi békekonferencián is kussoló, kvázikoalíciós magyar békedelegációnak, úgy nézett ki, Magyarország és Jugoszlávia államközi kapcsolatai rendeződnek. Ékes példa erre a még vértől csöpögő kezű Tito akkori, királyi pompával „celebrált” budapesti látogatása. De nem így történt. A keletnyugati hidegháborús helyzet 1948-as kialakulásával együtt vasfüggöny ereszkedett a több mint hatszáz kilométer hosszú magyar–jugoszláv határszakaszra is, Sztálin és „legjobb tanítványa”, az Adán született Rákosi Mátyás által „leengedve”. A Hornyik család, minden délvideki magyar családdal együtt, Horgostól Temerinig és Lendvától Versecig élhette meg, elsősorban befelé, a magyarságát, mivel Szeged a teljes és hermetikus határzár miatt messzebb került, mint Kalkutta. Hornyik Miklós úgy végezte el szülővárosában, Újvidéken az elemi iskolát, hogy Magyarországra nem jöhetett át! Már gimnazista, '56 után, amikor először jár olyan országban, ahol többségben vannak a magyarok, a rádió egész nap magyarul szól, az utcán magyarul beszélnek az emberek és minden magyarul van fel- és kiírva...

A '60-as évek elején még élnek és alkotnak a nagy öregek: Herceg János, Majtényi Mihály, Szirmai Károly, Gál László (nevének összekeverése miatt Izrael elutasítja bevándorlási kérelmét) és mások, akik a két háború között indultak az irodalmi pályán. Mögöttük azonban kisebb úr maradt, amit robbanásszerűen töltött be az 1959-ben, az Újvidéki Egyetemen beindított Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék első pár évfolyama: Gion Nándor és Utasi Csaba, Gerold László és Bányai János, a fél évig egyetemista Tolnai Ottó és Bosnyák István, (Gobby) Fehér Gyula és Domonkos István és természetesen Hornyik Miklós, aki nemcsak magasságával tűnt ki még ebből a társaságból is. Szinte egyetemista srácként lettek az új hullám alkotói, s végletesen leegyszerűsítve nevezik generációjukat (szerb műszo) az Új Symposion nemzedékének. A történet azért ennél bonyolultabb.

Hornyik Miklós 1966-ban veszi át középiskolai tanári oklevelét, Szeli tanítványként, ami egész életére, írói, szerkesztői, kritikai, irodalomtörténeti, hungarológiai munkájára nézve meghatározó lesz. Szeli professzorról így ír: „Szeli István a szellemi valóság tájaira kalauzolt el bennünket, a beavatottak fensőséges taglejtései nélkül. A tudományok s a művészetek határmezsgyéjén járva felvázolta az irodalomelméleti gondolkodás alakulástörténetét, és esztétikatörténeti-művészetfilozófiai összefüggéseket világított meg. ...óra vége felé már Goethe világirodalom-értelmezésénél tartott, de nem annyira előadásának imponáló tágassága, „szárnyfeszhossza” lepett meg bennünket, inkább az, hogy minden mondatát, minden gondolatát nyomban meg is értettük, egyenrangú beszélgetőtársak módjára” (*Magyar Szó*, 1981. okt. 3.). Kár, hogy akkor a délvidéki (vajdasági) magyar egyetemistáknak csak kisebb hányada értette-követte azt a Szeli Istvánt, aki 1969-ben megalapítja a Kárpát-medence egyetlen Hungarológiai Intézetét Újvidéken. A többség, az internacionalista-titoista Sinkó Ervin, civilben életművész-világpolgár, elsősorban magára fókuszáló, esztétizáló előadásairól gondolta azt, hogy köze van az irodalomhoz és az irodalomtudományhoz. Persze Sinkónak sem lehetett könnyű, magánál magasabb végzettségű (nem tévedés), érettségizett fiataloknak mesélni. Ervin Izidorovics – Babel hívta így Sinkót – ugyanis a Tanácsköztársaságot választotta a matúra helyett, de a magyarokra örökre sértett M. Krlezsa segített át ezen az „apró malőrön”, fölvetette hősünket a Horvát Tudományos Akadémia tagjai közé, s így már mesélhetett az újvidéki egyetemen, előadás címen. Sinkó a hangsúlyt a kozmopolita jugoszlávságra (ami nincs) helyezte, éltette a forradalmi romantikát, szimpatizált az újbaloldallal (Kassák képében Lukács György), és pártfogója volt minden lázadónak, aki változás ürügyén rombolta a régit, a klasszikust, provinciálisnak bélyegezve azt. Sinkó megszolgált a zágrábi és újvidéki villákat, amelyeket a Tito-rendszertől kapott. A hallgatók közti népszerűségét azal is növelte, hogy nem buktatott, még ha az óráin el is szundikált a kandidátusnak nevezett jelölt. Kemény szellemű, az egyetemes magyar kultúrát támadó éket hozott létre a *Sympó*-nemzedékből, akik közben értékeket is alkotva, rombolták a magyar identitást. Ezt a folyamatot vette észre a helyi legrangosabb író, Herceg János, Hornyik Miklós és jó barátja, a később Herceg helyét átvevő Gion Nándor és Pesten Németh László, valamint Illyés Gyula. (A már halálos beteg költőt ezért támadja majd meg mocskos írásában, 1983-ban Bori Imre.) Herceg lakonikus (ál)kérdésben, ironikusan teszi helyre a *Sympót*: „Jugoszláviai magyarok vagyunk, s nem magyarul beszélő jugoszlá-

vok. Tetszik érteni a különbséget?” Gion pedig azt emeli ki, hogy „a kozmopolitizmus... elemeivel együtt belopózott valami nyegleség, továbbá a jugoszlávság beteges hangsúlyozása.” Németh László ezt a kártékony folyamatot a magyar irodalom magyar nyelvű irodalommal való degradálásának, leváltásnak nevezte. Mindhárman Hornyik Miklós szívéből-lelkéből beszéltek.

A MAGYAR SZÓ NOVI YUESADON

A '60-as évek közepére a háború alatt még álmos Duna-parti kisváros, Újvidék az erőltetett centralizáció miatt a modernség (innen az USA-ra utaló gúnynev), a haladás, az öngigazgatás szimbólumává válik. Főleg az elmaradottnak, falusinak mondott, *Sympó* által gúnyolt, a tömbmagyarság központjában fekvő Szabadkával szemben. Addigra már Belgrád országosan megteremtette a Zágráb–Eszék, a Ljubljana–Maribor, lenézlek alapú ellentétpárokat is.

A friss diplomás, fiatal tanár Hornyik Miklós első munkahelye a *Magyar Szó* című, Újvidéken megjelenő napilap, melynek szerkesztősége, nyomdája az ún. Forum-házban (lap- és könyvkiadó) található, kőhajításnyira a Duna-parttól a Báni palota mögött, a volt Horthy Miklós sugárúton. A házban még a levegő is könyv-, folyóirat- és újság-szagú volt. 1966-ra a *Magyar Szó* Közép-Európa legjobb, leginformatívabb napilapjává válik, nem véletlenül nem engedik Aczélék magyarországi terjesztését.

Hornyik a „Szó”-ban tanulja meg az újságírás, a kritika, a nyelvi lektorálás, a szerkesztés, a tördelés minden csínját-bínját. Itt tesz szert olyan igényes, a végtelenségig precíz, délvidéki és későbbi budapesti lezser barátait, író társait az örületbe kergető alapos tudásra, hogy azt csak a svájci órák működéséhez lehet hasonlítani. Miklós számára az anyanyelven leírt szó szent, nála nincs, nem is lehet még sajtóhuba sem. Talán csak a legendás előd, Majtényi Mihály ismerhette ennyire a lapcsinálás, könyvkészítés belső-külső folyamatát, mozzanatait. A frász törte ki az embert, ha Hornyik kezében kéziratot látott, ne adj' isten a sajtóját, amit javított. A végén már abban sem lehetett biztos az ember, hogy írni egyáltalán megtanult. Az már jó jelnek számított, ha Miklós rágyújtott, felet kacsintott, bólintott, s félhangosan annyit mondott: „Te, ez nem is olyan rossz.” Nála ez számított jónak.

A HUSZONHAT ÉVES FŐSZERKESZTŐ

Hornyik Miklós pár év alatt szabályosan kinőtte a *Magyar Szót*. A napilap nem is volt igazán műfaja. Az elmélyült irodalmi, történelmi, társadalomtörténeti tudás, olvasottság ugyan megjelent cikkeiben, kritikáiban, de a napilap huszonnégy órás érvényessége, az örök lapzárta, a folyamatosan termelő „kenyérgyár” jelleg nem a hornyiki világ. Még be sem tölti huszonnadik életévét, amikor a *Képes Ifjúság* című folyóirat élére kerül. A fiatal főszerkesztő nem csinál ellen-„sympót”, de minden írást a magyar nyelv(terület) felé állít. Nincsenek szélben lebegő vitorlák, s az irodalmi igazodási pont sem Belgrád, Zágráb, Ljubljana vagy Szarajevó, hanem Szeged, Pécs és mindenek előtt Budapest, ahol azért „jugoszláv modernség ide vagy oda”, létezik fősodratú magyar irodalom. Lapja rövid idő alatt rendkívül népszerű lesz, főleg a gimnazista és egyetemista magyar fiatalok körében, átjut Magyarországra is. E sorok szerzője pécsi főiskolásként olvassa rendszeresen.

Hornyik a katonaidőt pulai hadikötőben húzza le, majd megnősül. 1972-ben veszi feleségül a jogász végzettségű Csesznyi Katalint, akiben hűséges és nagyon toleráns társra talál. Főszerkesztői munkája mellett kezdi „ostromolni” tollal, magnóval és kamerával a klasszikus magyar irodalom csúcsait, s készíti el azokat a riportokat (ma mélyinterjúnak neveznénk), amik irodalmi beszélgetések, magyarságfilozófiai töprengések, kiutkeresések sorskérdéseinket illetően. A névsor lebilincselő: Füst Milán, Déry Tibor, Németh László, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Pilinszky János, Örkény István, Mészöly Miklós és a még náluk is nehezebben nyilatkozó, belső emigrációban élő Ottlik Géza. Utóbbira másfél évet szán Miklós, és még portréfilm is készül Ottlikról Attila úti lakásában. („Két jódlámpa bő egyórás használatáért 2000 USA dollárt fizet az Újvidéki Televízió a magyar TV-nek.” H. M.: *Angol pázsit*, 126.)

Hornyik Miklós ismertsége növekszik úgy Pesten, mint otthon. Ekkor válik igazán érezhetővé, hogy ő azokhoz tartozik a Délvidéken, akik a nyelvi együvé tartozást tekintik az egyetemes magyar irodalom fundamentumának. Vannak ilyen emberek és nem is akárcik: Szeli István, Gion Nándor, Pastyik László, Ágoston Mihály, Penavin Olga, Tóth Ferenc, Dudás Károly... Nem véletlenül veszi oda azonnal a *Képes Ifjúsághoz* a kitűnő bácskai magyar szociográfiát író Dudás Károlyt (ma a szabadkai *7 Nap* főszerkesztője), s utalja át Hornyik Dudás első fizetését a Dominó kisvendéglőbe (D. K. szíves közlése). Abba a Kántor Lajos vezette Dominóba, amely a meghasonulás és elhasonulás egyik gátja volt még a '80-as évek végén is. Évtizedekig itt találkoztak az újvidéki magyar egyetemisták, színészek, újságírók, fotósok és más művész- és szellemi emberek estéről estére. Nagy szerelmek és borgőzös viták, összeveszések, majd könnyes magyar összeborulások, kibékülések színhelye. Mára már a Dominót is bezárták, más nemzedék nőtt föl azóta. Róluk (is) ír Szeli Miklós: „Lesz-e nekik egy Hornyik Mikijük, aki a (Képes) Ifjúság főszerkesztőjeként záróra után bekopog a Dominó ajtaján, hogy Lajos bácsi, adjon ki az ifjúságnak néhány sört...” A diákoknak sört kérő főszerkesztő irodalmi bridzset játszik, mint nagy példaképe és évtizedes levelezőpartnere, Ottlik Géza, aki bridzsszakkönyvek fordításából él. A magyar szellemi élet Budapesten az ulti szintjén ragad, sokan verik a blattot, közben a magyar kultúra elveszti csúcsait Kodálytól, Németh Lászlón át Illyés Gyuláig. Hornyik Miklós a magyar írókkal folytatott „beszélgető kötetek” kétszer is megjelennek (*Újvidék*, 1982, Bp., 2000). Ez idő alatt párhuzamosan szerkeszti barátai, kollégái köteteit „angróban”. Közülük talán a legművesebb a *Történi történelem* című Szeli István tanulmánykötet 1981-ből. Ebben az évben jelenteti meg saját kritikáit, esszéit is *Szabálytalan napló* címmel.

A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET VÉGE, AZ ORSZÁG VÉGÓRÁI

Egy hároméves, az újvidéki tv-nél eltöltött „kaland” után, 1979-ben kerül Hornyik Miklós magister (egyetemi (kis)doktor) a Hungarológiai Intézetbe Szeli István igazgató-akadémikus tanársegédjének. Miklós akkor is tanított, amikor nem, ugyanis habitusa, gesztusai, megjelenése abszolút tanáros. Az intézetben eltöltött hét év élete és a jugoszláviai magyarság későbbi helyzete miatt sokkal keményebb, mint ez kívülről látszik. Tito halála (1980. május) után mindenki tudta, hogy változások lesznek, lehetnek. Csak az ideje és az iránya volt kérdéses. 1982-ben úgy nyugdíjazták a Hungarológiai Intézet igazgató professzorát, hogy Szeli nem tudta keresztülvinni utódigényét, Hornyik Miklóst

(Sz. I. szíves közlése). Az új igazgató(k) jugoszlavizálnak, majd az évtized végére el is halatják az intézetet, amelyet már korábban összevontak a Magyar Tanszékkal. Még azt sem akarják észrevenni a túllihegők, hogy ez a Tito-önigazgatás-testvériség-egység szöveg már Zágrábban, Ljubljanában, Szarajevóban, de még Szkopjében is avítnak számít, majd teljesen meg is szűnik. (Volt, ahol már fegyverkezett a nép.) Belgrád úgy „megszerette” az évtized végére Újvidéket, hogy be is szippantotta: a Sinkóba bújó Bosnyák Istvánnal, a Horvátszerb Györgyökkel, a jugónál is jugóbb Tolnai Ottóval és a főkomcsi Major Nándorral együtt. Hornyik Miklós alapító tagja a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének, egyik írója a VMDK autonómiatervezetének, de az ellenerők nagysága miatt hiába éneklí százezer torok Szabadkán, hogy Isten, áldd meg a magyart! A Milosevics-klán nem tud magyarul, és érteni sem akar.

Ennek, a jugoszláviai magyarság számára drámaivá váló kettős folyamatnak a lélektani vetületét, irodalmi szűrletét csak a legjobbak tudják megírni. Gion a *Börtönről álmodom mostanában* és az *Izsakbar* című regényeiben, Hornyik Miklós pedig a szarkasztikus *Angol Pázsit* című, még 1991-ben Újvidéken megjelent szípkorkájában láttatja: „megsemmisült középkori falfestményekből, alig érthető egyházi nyelvemlékekből, népi hujjogatókból és lakodalmas gajdokból származtatni egy nemzet géniuszát: hízelgés a történelem alatt élő embernek” (i. m., 52). A történelem alatt élő emberek kirobbanó társadalma a délvidéki magyar értelmiséget, bár katonaköteles korban volt, nem veszélyeztette közvetlenül, még a szerb katonai agresszió megindulása után sem. Nem. A végzős gimnazista-egyetemista gyermekeikre fájt Belgrád foga, ugyanis a közeli horvát városok (Eszék, Vukovár) és Árpád-kori magyar falvak (Kórógy és Szentlászló) ellen kellett a vajdasági magyar fiatalok a jugoszláv néphadseregbe. Magyarok támadjanak magyarokat! A Drávaszögére hét év mély csönd ült. Csak Budapest hallgatását lehetett hallani.

BUDAPEST, A NEMZET FŐVÁROSA?

A Hornyik családnak, élén a közel ötvenéves családfővel, Budapesten kellett új életet kezdenie. Magukra számíthattak. Hornyik Kati a jogi pályán, önálló ügyvédként kezdett, Csongor fiúk az egyetemen, Miklós pedig egy lapnál. Csoóri Sándor hívására az MVSZ újságjának lett a főszerkesztője, s csinált pillanatok alatt egy Montrealtól Londonig és Erdőtől Brassóig olvasható, egyetemes magyar értékeket fölmutató lapot, igen nehéz személyi és anyagi körülmények között. A *Világszövetség* című sajtótermék az első polgári kormány alatt 1993-ban szűnt meg, a Magyarok Világszövetsége pedig a második polgári kormány alatt, az ezredforduló táján kerül gyanús kezekbe.

Hornyik Miklós már a rendszerváltás előtt is gyakran publikált magyar lapokban, és sokan olvashatták művés kritikáit, elemzéseit a jugoszláviai magyar irodalmi folyóiratokban, de országos ismertségre a legendás Chrudinák Alajos vezette *Panoráma* című külpolitikai televíziós magazinban tett szert. A ritmusos-lüktető, egyik legjobb magyar főcímmzene után megjelent egy enyhén őszülő, kedves Úr, és elmondta, hogy mi van. Feltűnő jelenség volt, és azóta is ritka a magyar televízió(zás)ban, hogy nem raccsolt, nem selypített, nem pöszített. Kerek, érthető magyar mondatokban beszélt. Elegáns volt, de nem piperkőc. Tájékozott, de nem kivagyí. Okos, de nem tudálékos. Nálunk törvényszerű, hogy a nemzet fővárosában rövid idő után szétrobbantották a legnívó-

sabb magyar külpolitikai műsort. Hornyik a *Várnegyed* című kerületi (fali)újság szerkesztője lesz, itt éri az idő előtti nyugdíjazás, miközben a felkent és az azóta is a jugoszláv eszméket hirdetőkkor sorra kapják a Kossuth-díjakat, a Széchenyi-ösztöndíjakat, a tanácsadói állásokat – mérhető teljesítmény nélkül. Teljesen mindegy, hogy önmagát miképp definiáló magyar kormányról van szó.

AKADÉMIA UTCA 15.

Az immáron állásnélküli – mert azért a munka megtalálta, ahogy Barics Ernő, a pécsi egyetem tanszékvezető professzora mondta – szerkesztő számtalan kötetet, barátaiét ingyen, rendez sajtó alá. Közben Akadémia utcai lakásuk irodalmi, társadalomtudományi, nyelvészeti szalonná válik, ahol jó szót, jó könyveket, jó falatokat, jó bort és jó pálinkát lehet kapni. Szinte „mindenki” előtt nyitva áll az ajtó, aki megüti a hornyiki mércét. A szalon élén és középpontjában egy, Sean Conneryhez hasonlóan markánsan öregedő, magas bácskai úr áll, aki mindezt tudja is magáról, mint a magyar színészkirály, Latinovits Zoltán. Sokan élnek, páran vissza is élnek a Hornyik-házaspár határon inneni és túli vendégszeretetével. A nagypolgári lakás könyvtárszobájában kötetek és könyvritkaságok ezrei borítják a falakat, kényelmesek a fotelok, meghitt a helyi világítás, tűnődőbbek a lányok és az asszonyok. Miklós kínál, tüzet ad, rágyújt, tölt. Könyveket vesz elő, mesél, ha kell, fordít, kedvesen udvarol, kacéran kétértelmű. Mintha minden rendben volna. Polgári ízlés és létforma, polgári szokások és vendégek. Azt, hogy ki hol dolgozik, hogy van-e a másíknak egyáltalán munkája, senki nem firtatja. Istennek hála, van konyha is, támaszkodós asztallal, körbefutós polccal, rajta szódásüvegekkel, kávédarálóval, tálakkal és cserép gyertyatartóval. Régi plakátok a falakon, parasztpolgári tálaló, kockás abrosz, falióra, hamutálak. Egy kis Újvidék: egy kis Dominó. Miklós tudva-tudatlanul egy darabka „hazait” „lopott bele” a Parlament épületétől két háztömbnyire levő lakásukba, melyben még az előszoba is irodalmi. Falán a „gazda” közös képei a XX. századi magyar irodalom nagyjaival. Innen nyílik a szalon. Van, aki a konyhában soha nem járt.

TU DTUK, DE NEM HIT T ÜK...

A *Fénykörben* című Hornyik-kötet 2008-as megjelenését még felhőtlenül ünnepeltük. Amikor azonban 2009 őszén a legjobb Hornyik-mű, a délvidéki könyv (alcímű) *Megbasonlásunk története* című „enciklopédiája” megjelenik, már tudtuk, de nem hittük, hogy nagy a baj. Arról beszélünk, ami igaz is, hogy Miklós könyve egyszerre írt és szerkesztett, részletező és nagy ívű, személyes és objektív. Ha valaki arra kíváncsi, hogy mi is történt velünk, mert mi is lehettünk volna délvidéki magyarok, ha a szerbeken vagy a románokon múlik, akkor elég ezt a bő háromszáz oldalt végigolvasnia. A könyv bemutatása utáni időszakban Miklós erején felül írt még, szerkesztett, fordított és szervezett. Megmentette az *Aracsot*. Csak annyi látszott, hogy már többet telefonált, esemesezett, több elektronikus levelet küldött, és kevesebb alkalommal jelent meg személyesen, s rövidebb időt maradt. Belekarolt a feleségébe, fogta szorosán. Új könyveinek címe azonban sokat mondott: *Scott kapitány utolsó feljegyzése, A széttagolt ország* (mindkettő 2011). De nem ő volna a szerkesztő-fejedelem, ha nem győzi

le a technikát és egy rövid időre az időt, ugyanis megírt még egy könyvet, amely már a szerkesztőségben van, s onnan a nyomdába megy...

SZENT ANNA KATOLIKUS PLÉBÁNIATEMPLOM

2012. február 27. 11h 57'

Az egyházi szertartás után Szersén Gyula szaval, majd Szaniszló Ferenc búcsúztatja Miklóst. Tartja magát, de mélyebben veszi a levegőt. Kosztolányi *Halotti beszédét* mondja. Hátról Domonkos Laci megveregeti a vállamat, és a fülemhez hajol: – Meghalt a Szelei Pista bácsi.

Mester és tanítványa. Nem. Mester és mester. Már találkoztak, beszélgetnek. Már rá is gyújtottak. Csak egyszer, csak még egyszer adhatnék tüzet, Uram!

Uraim!

Kurucles, 2012. február 27-én, éjjel

Hornyik Miklós és Juhász György a 2011. évi könyvbéten

(Váli Anna felvétele)

JUHÁSZ GYÖRGY (1954) PhD tudományfokozatú irodalomtörténész-hungarológus. Tagja a Magyar Művészeti Akadémia Aura Körének. 1977 és 1988 között Jugoszláviában dolgozott. Utóbbi kötetei: *Mikor kezdődik a XXI. század?* (cikkek, esszék, tanulmányok, 2010); *Golyónyomok* (kérdező Domonkos László, 2011).